

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย
Local Histories of Female Monastic Communities
in Thai Society

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม
MaecheeKritsana Raksachom^๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย” วัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาพัฒนาการประวัติศาสตร์ชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย ๒) เพื่อศึกษากิจกรรมกระบวนการส่งเสริมพระพุทธศาสนาวัฒนธรรมของชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย เป็นกรณีศึกษาเชิงคุณภาพโดยมีวิธีการเก็บข้อมูลจาก เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือสำนักแม่ชีไทย ๕ สำนัก ๑. สำนักแม่ชีสนามสี จังหวัดเพชรบุรี ๒. สำนักแม่ชีประจวบคีรีขันธ์จังหวัดราชบุรี ๓. สำนักแม่ชีสันติสุข จังหวัดนครปฐม ๔. สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ จังหวัดสุพรรณบุรี ๕. สำนักแม่ชีวัดป่าภาวนาธรรม จังหวัดปราจีนบุรี ผลการวิจัยพบว่าสำนักแม่ชีทั้ง ๕ สำนัก ผู้นำในการสร้างเป็นแม่ชีที่มีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัดอาศัยอยู่ในป่ามีชีวิตที่สมถะเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมมีคฤหัสถ์สนับสนุนด้านการเงินและพระสงฆ์สนับสนุนด้านการให้คำปรึกษา กระบวนการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมทั้ง ๕ สำนักคือการยึดหลักวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญทางประเพณีจัดอบรมประชาชนเน้นเยาวชนและผู้สูงอายุ แนวทางการพัฒนาชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทยมี ๔ ด้านคือ ๑. การศึกษาเน้นการปฏิบัติกรรมฐาน ๒. การใช้สื่อเทคโนโลยี ๓. การสังคมสงเคราะห์ควรสงเคราะห์ที่พักและอาหาร ๔. การสร้างศาสนสถานเอื้อต่อสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: ชุมชนนักบวชหญิง, แม่ชี

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist studies, Graduate school, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

ผู้วิจัยขอขอบคุณ Dr. Martin Seege, Associate Professor of Thai Studies, East Asian Studies, University of Leeds, UK.

Abstract

This research entitled 'Local History of Female Monastic Communities in Thai society.' There are three objectives: 1) to study the development and history of female monastic communities in Thai society, 2) to study the activities and processes in supporting Buddhism and culture of female monastic communities in Thai society, and 3) to analyze and propose the development ways of female monastic communities in Thai society. It is a qualitative research based on studying documentaries, in-depth interview, focus group discussion and participant observation. The samples of research were five female monastic communities: 1) the Sanāmchee in Phetchaburi, 2) the Prajumnāri in Ratchaburi, 3) the Santisukha in Nakhon Pathom, 4) the Khaophra in Suphanburi, and 5) the Bhāvanādhamma temple in Prachinburi.

The research found that all five female monastic communities were established by Maechee or nuns who strict in practicing meditation, live a simple life in the forest as the meditation masters. They got financial support from the laymen and sought suggestions from the Sangha. The processes of supporting Buddhism and culture, all female monastic communities principally adhered to the important days in Buddhism and traditional practice in preaching to the general people, youths, and elders. The female monastic communities in Thai society can develop in four ways. First, in the education should focus on meditation practice. Second, in propagation should learn how to use technology and media. Third, in social work should provide shelter and food, and forth the religious place should build the meditation center that is friendly to the environment.

Keywords: female monastic communities, and Maechee

๑. บทนำ

ในสังคมไทยเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า นักบวชหญิงหมายถึงแม่ชี ซึ่งถือเป็นผลผลิตของสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ ถึงแม้ว่าสังคมไทยมีความคุ้นเคยกับแม่ชีมาเป็นยาวนาน แต่จากการรวบรวมหลักฐานและเอกสารในอดีตเกี่ยวกับแม่ชีพบว่ายังมีจำนวนน้อยมาก การบันทึกหลักฐานที่เกี่ยวข้องในระยะแรกมักจะแทรกอยู่ในการบันทึกเรื่องราวของบุคคลต่างๆ หลักฐานของมองซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ อัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ได้มาพักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา ๓ เดือน ๖ วัน และบันทึกจดหมายเหตุเกี่ยวกับแม่ชีในสมัยอยุธยา พ.ศ.๒๒๓๒^๒

การเขียนจดหมายเหตุโดยอาศัยหนังสือที่ชาวตะวันตกเขียนไว้อย่างคลาดเคลื่อนบ้าง สอบถามจากประชาชนในสมัยนั้นบ้าง ได้ยินจากบุคคลต่างๆบ้าง ซึ่งจริงบ้างไม่จริงบ้าง อาจกล่าวได้ว่าการบันทึกเรื่องราวที่ได้ผ่านมาพบเท่านั้นไม่ใช่เป็นการศึกษาโดยตรง จากหลักฐานอันเก่าแก่ของต่างชาตินั้นทำให้ทราบว่า นักบวชหญิงเริ่มปรากฏมีตั้งแต่สมัยอยุธยาแต่ไม่โดดเด่น แม่ชีเป็นรูปแบบของสตรีที่ประสงค์จะมีวิถีชีวิตแบบภิกษุณี แต่เนื่องจากเหตุผลทางด้านพระวินัยอันเนื่องจากประเทศไทย

เป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาทแนวอนุรักษนิยมสตรีทั้งหลายจึงไม่สามารถเป็นภิกษุณีได้จากข้อจำกัดในเรื่องพระวินัยดังกล่าวถือเป็นโอกาสให้แม่ชีได้มีส่วนร่วมสนับสนุนการทำงานของพระภิกษุในหลายภารกิจที่ภิกษุไม่สามารถทำได้ ซึ่งรวมถึงการจัดการกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด ดังนั้นแม่ชี จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดพระพุทธศาสนาของประเทศไทยจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนแม่ชีเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติมีประชาชนสนับสนุน บทบาทของแม่ชีต่อชุมชนมีมาเป็นเวลานาน แม่ชีบางสำนักมีมาก่อนการรวมตัวกันก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทย อย่างไรก็ตามพบว่าแม่ชีมีกระจายกันอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ รูปแบบการอยู่อาศัยที่พบมีทั้งกลุ่มที่อาศัยรวมกันเป็นหมู่ใหญ่สร้างสำนักเอกเทศปกครองตนเองไม่ขึ้นตรงต่อวัดและอีกจำนวนหนึ่งอาศัยรวมกันอยู่ในวัดขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาส กิจวัตรที่พบของแม่ชีต่อสังคมคือการเป็นที่ปรึกษาของสตรีที่มีความทุกข์เกี่ยวกับครอบครัว เป็นผู้นำให้พระสวดมนต์ เป็นผู้รับใช้พระภิกษุในกิจการงานต่างๆ เช่น งานครัว งานทำความสะอาด งานพิธีการต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ แม่ชียังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมและชุมชน ดังเช่น มีหลักฐานระบุว่าแม่ชีบางรูปสามารถปราบงูได้ ซึ่งมีเรื่องเล่าสืบทอดกันต่อๆ มาว่า ในพื้นที่ของชุมชนบางแห่งมีงูเห่าเป็นจำนวนมากล่าตัวขนาดใหญ่และงูเหล่านี้ได้ไล่กัดคนที่เดินผ่านบริเวณนั้นเสมอ จนกระทั่งชาวบ้านไม่กล้าใช้เส้นทางนั้นสัญจร ต่อมาเมื่อแม่ชีมาปักกรดจุดค้ำใน

^๒ ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère), **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม** แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐๗.

บริเวณนั้นไม่ปรากฏมีงูเห่ามารบกวนอีกเลย^๓ แม่ชีบางรูปสามารถใช้สมาธิจิตทำให้โจรเปลี่ยนใจไม่ปล้นสำนักแม่ชี^๔ บางรูปเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานมีวัตรปฏิบัติงดงาม บางสำนักจัดการเรียนการสอนในสำนักกันเองซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับสถาบันแม่ชีไทย ซึ่งจากคุณูปการของแม่ชีต่อประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ปรากฏให้เห็นในจากการที่คนในชุมชนได้ร่วมใจกันปั้นรูปเหมือนของแม่ชีเพื่อสักการบูชาไว้ในสำนักหรือในวัดนั้น

ด้วยเหตุผลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแม่ชีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อสังคมทั้งในฐานะของผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้อุทิศตนเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา ผู้บรรเทาความทุกข์ร้อนของชุมชน ตลอดจนการเกิดชุมชนนักบวชก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองและสมาชิกในกลุ่มที่จะนำไปสู่การพัฒนาสมาชิกที่พึงประสงค์ในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ในการที่จะดึงศักยภาพของชุมชนแม่ชีมาใช้ประโยชน์ต่อสังคมไทยจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา การประเมินคุณค่าของแม่ชีต่อชุมชน กระบวนการพัฒนาตนเองของแม่ชี ตลอดจนแนวปฏิบัติของแม่ชีที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนในอดีต นอกจากนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนนักบวชหญิงรักษาไว้ซึ่งข้อมูลที่เป็นมุขปาฐะระดับท้องถิ่นที่มีค่าไม่ได้เลือนหายไปดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา ดังนั้น

^๓ ผู้เฒ่า ศิษย์หลวงพ่อ ,อธิษฐาน
บารมีสร้างสำนักปฏิบัติธรรม. กรุงเทพมหานคร.
.ชินอักษรการพิมพ์.ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

^๔ สัมภาษณ์แม่ชีสโรชา ไชยเกตุ,
หัวหน้าแม่ชีสำนักปฏิบัติธรรมเขาพระ

ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนนักบวชหญิงและศึกษาคุณค่าของแม่ชีระดับชุมชนท้องถิ่น ศึกษากระบวนการปฏิบัติธรรมระบบการรับนักบวชหญิงใหม่ ชีวิตประวัติแม่ชีที่โดดเด่นในระดับท้องถิ่น วิธีการบวชวิธีการดำเนินชีวิตกระบวนการจัดกิจกรรม การปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งผลที่ได้รับคาดว่าจะได้คือแนวทางการพัฒนานักบวชหญิงที่มีประโยชน์ต่อสังคมและพระพุทธศาสนาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย

๒.๒ เพื่อศึกษากิจกรรมและกระบวนการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ของชุมชน นักบวชหญิงในสังคมไทย

๒.๓.เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึกรายเดี่ยว (an in-depth interview) และการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative content analysis) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของแม่ชี

ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์แม่ชี และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนแม่ชี เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงพฤติกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม กระบวนการพัฒนาจิตใจจากการสวดมนต์ ปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

๒ สัมภาษณ์เชิงลึก (an in-depth interviews) ใช้คำถามปลายเปิด ประชากรที่สัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑) สัมภาษณ์แม่ชีรายบุคคลที่อยู่ในชุมชนต่างๆ การที่ผู้วิจัยเลือกวิธีสัมภาษณ์รายบุคคล ก็เพราะต้องการเก็บข้อมูลเชิงชีวประวัติส่วนบุคคลที่เกี่ยวกับประสบการณ์ โดยมุ่งสอบถามเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน การดำเนินชีวิตในชุมชน การทำกิจกรรม การเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรม โอกาสอุปสรรคและปัญหาที่เผชิญมาในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันนั้นก็เปิดโอกาสให้แม่ชีมีส่วนร่วมในการแสดงความรู้สึกทัศนคติและข้อเสนอตลอดเวลา โดยการยุติการสัมภาษณ์ข้อมูลเมื่อแม่ชีให้ข้อมูลครบตามขอบเขตที่กำหนดไว้

๒) สัมภาษณ์ชุมชนท้องถิ่นเพื่อทราบทัศนคติของชุมชนที่มีต่อแม่ชี

๓) การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชีสำนักละ ๕ รูปที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล ที่ทำให้คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติ วัฒนธรรม และประสบการณ์ทางการดำรงชีวิตได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งทำให้เราสามารถไม่เพียงแต่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างชัดเจนมากขึ้น และประเมินประสิทธิภาพในการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนได้ดีขึ้น หากยังเห็นสิ่งที่แม่ชีเห็นว่าดีขึ้นในสถานภาพของตนทางสังคม พร้อมทั้ง

ประสบการณ์ทางบวกและทางลบที่แม่ชีประสบในชีวิตประจำวัน การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชี ที่อยู่ในท้องถิ่น เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมกัน การสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลที่ทัศนคติและประสบการณ์เสนอและพิจารณาข้อเสนอต่างๆ

๔) การสังเกต และการถ่ายภาพเพื่อศึกษากิจกรรม และ วัฒนธรรมด้านพระพุทธศาสนา และแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแม่ชีไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยง ความรู้ และกระบวนการเพื่อส่งเสริมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

๕) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์

๖) นำเสนอผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๔. ผลการวิจัย

ชุมชนนักบวชหญิงมีร่องรอยปรากฏในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีเป็นการรวมตัวของผู้หญิงที่ไม่มีภาระทางครอบครัว มีที่พักอาศัยอยู่ท้ายวัดช่วยงานวัดดูแลอาหารสำหรับพระสงฆ์ภายในวัด ผู้หญิงปฏิบัติธรรมในรูปแม่ชีได้พัฒนาการมาตามลำดับและมีผู้หญิงบวชต่อเนื่องจำนวนไม่มาก สำนักแม่ชีประชุมনারีสามัคคีธรรมจังหวัดราชบุรีสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยแม่ชีสายพิน สุนทรางกูร และนายเอียด แซ่โซ้วได้ขออนุญาตใช้ที่ดินซึ่งเป็นวัด

ร่างชื่อว่าวัดอุทัยวัดร้างแห่งนี้อยู่ในความดูแลของเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหารเพื่อสร้างเป็นสำนักแม่ชีโดยมีแม่ชีสายพิน สุนทรางขุน เป็นหัวหน้าสำนัก ตามประวัติแม่ชีทองพิน สุนทรางขุนเป็นผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในพระราชวังและได้ออกบวชเป็นแม่ชี หลังจากแม่ชีทองพิน สุนทรางขุนเสียชีวิต แม่ชีคุณจอมทรัพย์ วัฒนะเป็นหัวหน้าแม่ชีในสำนักต่อไป แม่ชีคุณจอมทรัพย์ตามประวัติเป็นเจ้าของในรัชกาลที่ ๕ เป็นหลานสาวของแม่ชีทองพิน และทำวารจรรย์ภายหลังแม่ชีคุณจอมทรัพย์ ขณะนั้นอายุได้ ๕๐ ปีได้หนีออกจากพระราชวังไม่ได้กราบบังคมทูลลามาบวชจึงปรากฏมีทหารมารับตัวกลับเข้าวังแต่ท่านได้หลบซ่อนตัวทุกครั้งที่ทหารเข้ามาภายในสำนัก และสำนักนี้มีกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงประทานพระอุปถัมภ์ มีหัวหน้าสำนักสืบต่อมาถึงปัจจุบันนี้รูปที่ ๕ มีกฏกติกาอย่างเคร่งครัด กิจกรรมคือสวดมนต์ไหว้พระฟังเทศน์จากพระสงฆ์มีการเรียนธรรมศึกษาและอภิธรรม สิ่งปลูกสร้างภายในสำนักประกอบด้วย วิหารสามัคคีเจริญธรรม โรงเรียนปริยัติธรรม กุฏิของคุณจอมทรัพย์ วัฒนะ กุฏิที่อยู่อาศัยของแม่ชีประมาณ ๑๐๐ หลัง อาคารปฏิบัติธรรมผู้สูงอายุ ๑ หลัง สระน้ำ ๒ สระ

สำนักแม่ชีสนามชี่จังหวัดเพชรบุรีสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๓ โดยมีแม่ชีปฏิบัติธรรมและเป็นที่เลื่อมใสต่อผู้พบเห็นดั่งนั้นนายเทียนเส็ง แซ่จ๋องอาชีพค้าขายในตลาดเพชรบุรี จึงนำความคิดที่จะสร้างสำนักแม่ชีไปปรึกษากับนายเอม เณรเถิกและนายเอมได้เป็นผู้ออกทุนทรัพย์ในการก่อสร้าง นายคง บัวเพชรเป็นผู้ติดต่อกับทางราชการขอซื้อที่ดินวัด

ร้าง(วัดค้างคาว)เพื่อสร้างเป็นสำนักแม่ชี กรมหมื่นวิจิตรวรณปริชาเป็นผู้ตั้งชื่อสำนักว่า “สนามชี่” เพราะรั้วติดกับวัดสนามพราหมณ์ หัวหน้าแม่ชีคนแรกคือแม่ชีเปลือย เณรเถิกซึ่งเป็นลูกสาวของนายเอม เณรเถิก ภายหลังนายเปรม ธรรมารักษ์ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อสร้างสำนักแม่ชีได้นำกองทุนที่นายเอมได้รวบรวมไว้มาจัดตั้งเป็นมูลนิธิในปี พ.ศ.๒๔๗๖ มีชื่อว่า “มูลนิธิสนามชี่” นอกจากนั้นคุณนายแก้ว อุชูวัฒน์ได้ตั้งมูลนิธิคุณนายแก้ว อุชูวัฒน์เพื่อเป็นเงินสนับสนุนแม่ชี ปัจจุบันนี้แม่ชีสำนักนี้ได้รับเงินเดือนจากมูลนิธิคุณนายแก้ว อุชูวัฒน์รูปละ ๒,๕๐๐ บาทและเงินเดือนจากมูลนิธิสนามชี่คนละ ๕๐๐ บาท กล่าวคือแม่ชีทุกรูปในสำนักชี่แห่งนี้มีเงินเดือนรูปละ ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือนและหุงหารับประทานเอง สำนักแม่ชีแห่งนี้มีอาณาบริเวณกว้างขวางต้นไม้ร่มรื่นบนเนื้อ ๗ ไร่เศษ มีศาลาสวดมนต์ ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นที่รับแขกและจัดงาน ชั้นบนเป็นที่สวดมนต์มีหลักฐานว่าสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์สมเด็จพระสังฆราชเสด็จเป็นประธานและทรงเปิดป้ายทรงประทานชื่อศาลาว่า พรหมจารีรังสฤษฎ์ มีกุฏิ ๒ ชั้น จำนวน ๑๐๐ กว่าหลัง สระน้ำขนาดใหญ่ ๑ สระ บริจาคเงินก่อสร้างโดยเจ้าจอมอาบเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้นเจ้านายชั้นสูงได้มาปฏิบัติธรรมที่สำนักนี้คือ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุลได้มาปฏิบัติสังฆกรรมช่อมแซมกุฏิในสำนักแม่ชี สำนักแห่งนี้มีแม่ชีเคยอาศัยอยู่มากที่สุด พ.ศ.๒๕๓๐ จำนวน ๘๐ รูป ผู้หญิงที่บวชไม่โกนศีรษะจำนวน ๔๐ คน พ.ศ. ๒๕๖๐ มีแม่ชีจำพรรษาจำนวน ๒๓ รูป ปริมาณแม่ชีที่สำนักแห่งนี้ลดจำนวนลงและมีหัวหน้าแม่ชีสืบเนื่องมาจำนวน ๖ รูป ปัจจุบัน

นี้เจ้าอาวาสวัดสนามพราหมณ์ไม่แต่งตั้งแม่ชีคนใดเป็นหัวหน้าแม่ชีมีเพียงเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลแต่ผู้เดียว

สำนักแม่ชีสันติสุขสร้างขึ้นปีพ.ศ. ๒๔๘๖โดยนางแก้ว อุชุวัฒน์ เดิมตั้งอยู่หน้าสวนลุมพินีศาลาแดง ตำบลสี่ลม อำเภอบางรัก ถนนพระราม ๔ เนื้อที่ ๑ ไร่ ๒ งาน ๘๕ ตารางวา กรุงเทพมหานครและได้ทำพินัยกรรมยกให้เป็นสิทธิของมหาหมกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์วัดอุปสงคให้จัดการบำรุงส่งเสริมอุบาสิกา ภายหลังได้รับอนุญาตให้ขายที่ดินแปลงนั้นเนื่องจากอยู่ใกล้โรงงานทำสบู่ซึ่งมีมลพิษรบกวน เงินที่ได้จากการขายที่นั่นนำไปซื้อที่ดินตำบลท่าตำหนัก อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมเนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๖ งาน ภายในสำนักมีกุฎครึ่งไม้ครึ่งปูน ๒ ชั้นเป็นหลังๆ มีทั้งหมด ๓๑ หลัง ศาลาสวดมนต์ ๑ หลัง โรงครัวกลาง ๑ หลัง ห้องสมุด ๑ หลัง โรงเรียน ๑ หลัง มีสระน้ำขนาดใหญ่ภายในสำนัก ๑ สระ ภูมิกรรมฐานหลังเล็กๆ ตั้งเรียงราย ตามสระน้ำ มีศาลาพักผ่อนที่ทำน้ำ ความเป็นอยู่เรียบง่ายอาหารอุดมสมบูรณ์ผู้มีจิตศรัทธาได้นำข้าวสารมา บริจาคเดือนละ ๔๐ ถุง แม่ชีได้นำข้าวสารแจกกันคนละถุง เพราะทางสำนักมีนโยบายให้หุงหารับประทานเอง แต่ก็จะมีครัวกลางแม่ชีแต่ละท่านมีเงินเดือนจากมูลนิธินายแก้ว อุชุวัฒน์ได้ตั้งไว้เก็บดอกผล แม่ชีที่บวชใหม่ได้เงินเดือนๆ ๑๐๐ บาทและเงินเดือนเพิ่มขึ้นตามขั้นพรรษาที่บวช แม่ชีที่บวช ๑๐ ปีขึ้นไปได้ ๑,๐๐๐ บาทต่อเดือน กิจวัตรประจำวัน สวดมนต์เช้าเย็นเรียนคันถะธรรมาทำความสะอาดสำนัก กิจกรรมของแม่ชีคือการสวด

มนต์ไหว้พระนั่งกรรมฐาน เรียนธรรมศึกษา และเรียนภาษาบาลี

สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยแม่ชีสุนันทา ปัญญา โย โสสร้างบนภูเขาสร้างเติมไปด้วยพวงหาม และป่าทึบแต่ก็มีร่องรอยว่าครั้งหนึ่งในอดีตสถานที่แห่งนี้เคยเป็นพุทธสถานมาก่อนปรากฏหลักฐานพระเจดีย์เก่าแก่และพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาแห่งนี้กว่า ๕๐๐ ปีแต่ภายหลังถูกทิ้งร้างจนกระทั่งแม่ชีสุนันทา ปัญญาโยแม่ชีอยู่ในวัดสร้อยทอง กรุงเทพมหานครเดินธุดงค์มาพบและได้บูรณะขึ้นมาโดยมีลูกศิษย์ติดตามมา ๑ คน แม่ชีสุนันทาได้แจ้งให้พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสเขาพระและพระสงฆ์วัดท่าช้างให้ทราบในการอยู่อาศัยบนยอดเขาแห่งนี้บำเพ็ญกรรมฐาน พระสงฆ์ได้อนุญาตและสนับสนุน ภายหลังการเสียชีวิตของแม่ชีสุนันทา ปัญญา โย บุคคลที่ได้รับเป็นหัวหน้าแม่ชีรูปถัดมาคือแม่ชีสโรชา ไชยเกตซึ่งเป็นแม่ชีกรรมฐาน มีประชาชนขึ้นมาปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องการขึ้นลงลำบากอันเนื่องจากบันไดขึ้นจำนวน ๒๐๐ ขั้นขึ้นลงไปกลับ ๔๐๐ ขั้น ประกอบกับประชาชนและนักเรียนได้มาปฏิบัติธรรมเข้าค่ายเป็นจำนวนมากนำมาสู่การตัดสินใจในการขยายสำนักในพ.ศ. ๒๕๔๑ แม่ชีสโรชา ไชยเกต จึงได้ซื้อที่บริเวณเชิงเขาที่ดินมีโฉนดขยายสำนักบนที่ดิน ๘ ไร่เพื่ออบรมเยาวชน ภายในสำนักมีสิ่งปลูกสร้างประกอบด้วยศาลาปฏิบัติธรรม ๒ ชั้น ๑ หลัง ศาลารับประทานอาหารชั้นเดียว ๑ หลัง ศาลาจำหน่ายงานฝีมือของสำนักชั้นเดียว ๑ หลัง เจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ ๑ องค์ กุฎีที่พัก ๑๔ หลัง การบริหารจัดการสำนักเป็นแนวตั้ง คือ หัวหน้าสำนัก รองหัวหน้าสำนัก กรรมการ เลขานุการ

สั่งการมาจากหัวหน้าสำนัก เป็นสำนักปฏิบัติ ธรรมและอบรมกรรมฐาน

สำนักแม่ชีวัดป่าภาวนาธรรมเดิมเป็น ป่าที่บมีต้นไม้ใหญ่รกชัฏเป็นที่อยู่อาศัยของ งูเห่ามีก้อนหินเป็นจำนวนมากเป็นที่หลับนอน ของโจร ป่าแห่งนี้เข้าไปแล้วหาทางออกไม่พบ ชาวบ้านจึงเรียกว่าป่าฉงนและเล่าลือว่าป่านี้ผี ฤๅเวลา ๔-๕ โมงเย็นไม่มีชาวบ้านเดินผ่าน ภายหลังการเข้ามาของแม่ชียุมรีย์ บุญก่อสร้าง โดยการเดินธุดงค์มาพบสถานที่แห่งนี้ได้ บำเพ็ญกรรมฐานอยู่ในป่าแห่งนี้ พ.ศ. ๒๕๒๗ และอาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ตลอดมาจนเป็นที่ เลื่อมใสของชาวบ้าน แม่ชียุมรีย์จึงสร้างเป็น สำนักแม่ชี จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านทราบว่า เดิมสถานที่แห่งนี้มีพระสงฆ์พยายามจะสร้าง เป็นวัดแต่มีเหตุการณ์ที่ทำให้ไม่สำเร็จ จนกระทั่งแม่ชียุมรีย์ธุดงค์มาพบสถานที่แห่งนี้ ตั้งนั้นในช่วงที่แม่ชียุมรีย์ยังมีชีวิตอยู่สถานที่ แห่งนี้เป็นที่ปฏิบัติกรรมฐานอย่างเคร่งครัด เป็นที่เลื่อมใสของชาวบ้าน ชาวบ้านอำเภอ ต่างๆในจังหวัดปราจีนบุรีเดินทางมาสนทนา ธรรมปรึกษาปัญญาชีวิตโดยเฉพาะวันหอย ออกประชาชนจะมาทำบุญกับแม่ชียุมรีย์มาก เพราะต้องการฟังการบรรยายธรรมของแม่ชี ยุมรีย์แล้วนำไปตีความเป็นตัวเลขมีผู้ถูกหอย เป็นประจำ การก่อสร้างภายในวัดจึงก้าวหน้า ไปอย่างมากแม่ชียุมรีย์ ต้น เวลา ๐๔.๐๐ นา ลูกศิษย์สวดมนต์ทำวัตรและบำเพ็ญสมาธิ รับประทานอาหารครั้งเดียว สถานที่ปฏิบัติ ธรรมแห่งนี้รุ่งเรืองมากประชาชนในอำเภอกบินทร์บุรีและอำเภอพนมสารคามมีความ เคารพเลื่อมใสเมื่อถึงฤดูกาลเข้าพรรษาแม่ชี ยุมรีย์ ได้ทำกรรมฐานตลอดพรรษาอดอาหาร ครั้งละ๙วัน ตีฆระน้ำ ปิดวาจา ไม่รับแขก

โดยมีชาวบ้านนำน้ำตีมไปตั้งไว้ประจำ นอกจากนั้นยังได้อุปการะเด็กหญิงชาวบ้าน ให้ได้เรียนหนังสือ แม่ชียุมรีย์บวชเป็นแม่ชีโดย มีพระมหาจำลอง กิตติปโย(หลวงพ่อกาณา พุทโธ)เป็นอุปัชฌาย์ แม่ชียุมรีย์ บุญก่อสร้าง เป็นคนพูดน้อย กล่าวคำที่เป็นคำจริงมุ่งมั่น ได้บริจาคเงินสร้างเขื่อนสิรินธรจังหวัด อุบลราชธานีจำนวน ๔ ล้านบาทและเสียชีวิต วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๒ สิริของ ท่านไม่ได้เผาหรือฝังแต่พระสงฆ์ได้สร้างแท่น ปูนก่อด้วยศิลาแลงบรรจุสรีระด้านบนแท่นปูน ได้ปั้นรูปเหมือนแม่ชียุมรีย์ในอิริยาบถนั่งพับ เพียบ ภายหลังการเสียชีวิตของแม่ชียุมรีย์ สำนักแม่ชีแห่งนี้จึงได้ขอสร้างเป็นวัด

กระบวนการพัฒนากิจกรรมและ กระบวนการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและ วัฒนธรรมของชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทย พบว่าส่งเสริมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนาใน วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันวิสาขบูชา คณะแม่ชีทั้ง ๕ สำนักนี้ให้ความสำคัญมีการ จัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมกรรมฐานเพื่อถวาย เป็นพุทธบูชาโดยเชิญชวนประชาชนทุกเพศ ทุกวัยเข้าร่วมกิจกรรมมีการเทศน์ถึง ความสำคัญของเหตุการณ์วันนี้นั้นหลังจากนั้นมีการ เวียนเทียน นอกจากนั้นวันมาฆบูชาถือเป็นวันที่มีความสำคัญ สำนักแม่ชีทั้ง ๕ สำนัก จัดปฏิบัติธรรมกรรมฐาน การจัดกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาส่วนมากอิงอาศัยพระสงฆ์เป็น แบบในการปฏิบัติ วันเข้าพรรษาถือเป็นวันที่ คณะแม่ชีอธิษฐานในการจะทำหรืองดเว้นเพื่อ สร้างบารมีบางรูปอธิษฐานในการเจริญ กรรมฐานปิดวาจาไม่สนทนากับบุคคลใดๆบาง คนสวดธรรมจักรกัปปวัตตสูตรทุกวันตลอด ๓

เดือน นอกจากนั้นได้ส่งเสริมกิจกรรมด้าน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง บูรณาการผ่านพระพุทธศาสนา

แนวทางการพัฒนาชุมชนนักบวชหญิงในสังคมไทยพบว่ามี ๔ ด้านคือ

๑. แนวทางการพัฒนาด้าน การศึกษา ชุมชนนักบวชหญิงทั้ง ๕ สำนักนี้ ๓ สำนักมีการจัดการเรียนการสอนทั้งปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันคือ ๑.สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ๒.สำนักแม่ชีประชุมনারี วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ๓.สำนักแม่ชีสนามชี วัดสนามพรหมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ส่วนอีก ๒ สำนักเน้นการปฏิบัติธรรมคือ ๑.วัดป่าภาวนาธรรม อำเภอภินทรบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ๕. สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ อำเภอดำรงนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี แม่ชี ๓ สำนักที่เน้นทั้งการเรียนและการปฏิบัติ สิ่งที่ทำให้น้ำหนักมากที่สุดคือการเจริญวิปัสสนา สอนการรักษาความสะอาดร่างกาย สอนเรื่องการตัดเล็บ การล้างห้องน้ำ การทำความสะอาดที่อยู่อาศัย สอนวิธีการถนอมอาหาร การปรุงอาหาร การอบรมเยาวชน การปลูกพืชไว้ปรุงอาหาร จากการประชุมกลุ่มย่อยพบว่าควรพัฒนาด้านการศึกษาปริยัติธรรม ศึกษาพระไตรปิฎก ศึกษาธรรมศึกษา บาลี อภิธรรม เป็นหลักและการปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อความเข้าใจสภาวะธรรมขั้นธควรฝึกกรรมฐานเป็นเวลา ๑ ปีขึ้นไปฝึกหัดกาย วาจา ให้เรียบร้อย นอกจากนั้นควรเรียนสายสามัญ เพื่อรู้ศาสตร์สมัยใหม่ ประสานงานเครือข่ายแม่ชีเพื่อการศึกษา

๒.แนวทางการพัฒนาด้านการเผยแพร่ แม่ชีทั้ง ๕ สำนักต่างเป็นนักเผยแพร่ธรรมะ

อยู่แล้วกลุ่มเป้าหมายส่วนมากมักจะเป็น เยาวชน และ ผู้สูงอายุ ผลจากการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยพบว่าแม่ชีต่างมองว่าการเผยแพร่ด้านการปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งที่แม่ชีทุกรูปควรถือเป็นงานเร่งด่วนเพราะจะทำให้ ศาสนายังยืน สัจคมได้ประโยชน์แม่ชีควรพัฒนาตนเองด้านเครื่องมือสื่อสารเพื่อนำความรู้ด้านปริยัติและปฏิบัติเผยแพร่ให้สังคมได้รับประโยชน์ ฝึกนำเสนอสร้าง ความคุ้นเคยนำนั่งสมาธิสวดมนต์ ศึกษา ลักษณะของสังคมที่แม่ชีจะไปเผยแพร่ ควรฝึกการทำยูทูป การแต่งเพลงธรรมะและสร้าง คำที่เกี่ยวกับธรรมะเพื่อเข้าถึงเยาวชน บุคลิกภาพของแม่ชีเป็นเครื่องมือเผยแพร่ ธรรมะควรจัดระเบียบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อการพัฒนาตนเอง ควรจัดธรรมะสัญจรตามหมู่บ้าน จัดบวชแม่ชีน้อยในช่วงปิดเทอม ร่วมมือกับทางราชการเพื่อบำบัดเด็กผู้หญิงที่ ติดยาเสพติด จัดปฏิบัติธรรมกรรมฐานในวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

๓.แนวทางการพัฒนาด้านสังคม สงเคราะห์ จากการประชุมกลุ่มย่อยพบว่าแม่ชีควรพัฒนาด้านสังคมสงเคราะห์ให้เป็น รูปธรรมคือ สงเคราะห์ด้านที่พักและอาหาร เป็นที่ปรึกษาและช่วยให้คำแนะนำแนะนำ ด้านการปฏิบัติธรรม มอบทุนการศึกษา นักเรียน

๔.แนวทางการพัฒนาด้านการ สร้างศาสนสถาน พบว่าแม่ชีทั้ง ๕ สำนักนี้มีการสร้างเสนาสนะเองโดยจัดงานกิจกรรมด้าน พระพุทธศาสนาทอดผ้าป่าบอกวัดอุประสงค์ที่ จำเป็นในการก่อสร้าง สำนักประชุมনারี สามัคคีธรรม สำนักสนามชี สำนักสันติสุข มี มูลนิธิที่ผู้สร้างสำนักได้ก่อตั้งไว้จึงไม่เดือดร้อน

การก่อสร้างสำหรับสำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระและสำนักแม่ชีวัดป่าภาวนาธรรมยังต้องบอกบุญและทอดผ้าป่าในการก่อสร้างแต่ละครั้ง การก่อสร้างควรเน้นความร่วมมือร่วมใจด้วยความเรียบร้อย

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าการจัดกิจกรรมของแม่ชียังไม่ได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายจึงขาดความยั่งยืน ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรสำรวจแม่ชีที่จัดกิจกรรมอบรมเยาวชนทั่วประเทศ

๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรสนับสนุนงบประมาณด้านจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมแก่แม่ชี

๓. รัฐควรตรากฎหมายเพื่อรับรองสถานภาพแม่ชี

๕. บทสรุป

แม่ชีที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยต่างได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเป็นกำลังสนับสนุนพระสงฆ์ในขณะเดียวกันก็ได้พยายามพัฒนาตนเองด้วยหลักศีล สมาธิและปัญญา มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งด้านปริยัติ และ ปฏิบัติตลอดจนงานสังคมสงเคราะห์ถึงแม้ว่ายังไม่มีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนในเชิงนโยบายแต่แม่ชีทั้งหลายก็ยังคงทำงานเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และ ประกาศพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

จิตราภา(นามแฝง).แม่ชีไทยยุคใหม่.แม่ชีสาร.พฤษภาคม-กรกฎาคม. ๒๕๑๔.

นิโคลัส แชนด์แวส์.ประวัติศาสตร์ธรรมเนียมชาตและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามแปลโดย สันต์ ท. โคมลบุตร.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาโดยการสัมมนาเพื่อศึกษาวิจัยแนวทางปรับปรุงสถานภาพและบทบาทแม่ชีครั้งที่๑.เอกสารอัดสำเนา.๒๕๔๕.

วัดมหาธาตุวรวิหาร.ประวัติวัดมหาธาตุราชบุรี.(กรุงเทพมหานคร:บริษัทสหธรรมิกจำกัด,๒๕๓๘) สุพงษ์ เนตรสว่าง.เตรียมตัวก่อนตาย. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,๒๕๑๐.

สำนักวัดสนามพราหมณ์,ระเบียบข้อกติกาศาและจริยวัตรสำหรับคณะอุบาสิกาสถานีสานามชี, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๙๖.

ประวัติสำนักประชุมณารี.(เอกสารอัดสำเนา).

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย.(เอกสารอัดสำเนา).

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์.(เอกสารอัดสำเนา).

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์.สุทธิบรรณสำหรับแม่ชีไทย.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. ระเบียบปฏิบัติของแม่ชี(เอกสารอัดสำเนา)

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์.วัดบวรนิเวศวิหาร.(เอกสารอัดสำเนา).

ถ.ย. จ.พ.,ย่อประวัติสนามชีเพชรบุรี.วารสารแม่ชีสาร ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๖ (กุมภาพันธ์-เมษายน):

๒๕๑๔

สัมภาษณ์

พระครรรชิต ขนดิธมโม.ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีกาญจนาภรณ์ สายัณห์รุจี.สำนักแม่ชีสนามชี.อำเภอเมือง.จังหวัดเพชรบุรี.

แม่ชีทรงศรี บรรณฉวี.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีทัศนีย์ ลายงาม.สำนักแม่ชีสนามชี.อำเภอเมือง.จังหวัดเพชรบุรี.

แม่ชีทองคำ ศรีสุพรรณ.สำนักแม่ชีสนามชี.อำเภอเมือง.จังหวัดเพชรบุรี.

แม่ชีธัญญภรณ์ ไชยเกตุ.สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ.อำเภอเดิมบางนางบวช.จังหวัดสุพรรณบุรี.

แม่ชีบุญสม สว่างวงศ์.แม่ชีสำนักประชุมনারีสამัคคีธรรม.อำเภอเมือง.จังหวัดราชบุรี.

แม่ชีบรรจง พงษ์ไตรทิพย์.แม่ชีสำนักประชุมনারีสามัคคีธรรม.อำเภอเมือง.จังหวัดราชบุรี.

แม่ชีประสิทธิ์ เรืองฤทธิ์.เลขาสำนักแม่ชีประชุมনারีสามัคคีธรรม.อำเภอเมือง.จังหวัดราชบุรี

แม่ชีประนอม หวังปัด.ครูสอนภาษาบาลีสถาบันศาสนาสันติสุข.อำเภอนครชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีเพียว คงคา.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีลมัย หล้าบางช้าง.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีลำเจียก ศรีชัยนาท.สถานศึกษาสันติสุข.อำเภอekinชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีวนิดา ช่วนเส็ง.หัวหน้าสำนักแม่ชีประชุมনারีสามัคคีธรรม.อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี.

แม่ชีศิริดา อุดมวรกุล.สถานศึกษาสันติสุข.อำเภอekinชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีสมบัติ สนมกะมิ.สถานศึกษาสันติสุข.อำเภอekinชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีสงวน ศุภการณ.แม่ชีสำนักประชุมনারีสามัคคีธรรม.อำเภอเมือง.จังหวัดราชบุรี.

แม่ชีสโรชา ไชยเกตุ.สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ.อำเภอเดิมบางนางบวช.จังหวัดสุพรรณบุรี.

แม่ชีสายหยุด แซ่ลิ้ม.สถานศึกษาสันติสุข.อำเภอekinชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม.ครูสอนภาษาบาลีสถาบันศาสนาสันติสุข.อำเภอekinชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.

แม่ชีสุริยา สุขประเสริฐ.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีสมศรี บำรุงพีช.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีอรัญญา เหล็กนวล.วัดป่าภาวนาธรรม.อำเภอekinทร์บุรี.จังหวัดปราจีนบุรี.

แม่ชีอารมณ พรายสวาท.สำนักแม่ชีสนามชี.อำเภอเมือง.จังหวัดเพชรบุรี.

แม่ชีอรุณ แก้วศรีงาม. **สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ. อำเภอดำรงนางบวช. จังหวัดสุพรรณบุรี.**

แม่ชีอรุณ เพชรอุไร. เลขานุการมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย.

แม่ชีอ้วน พงษ์รอด. **สำนักแม่ชีสนามชี. อำเภอมือง. จังหวัดเพชรบุรี.**

แม่ชีอ้อย จันทร์แพง. **ครูสอนภาษาบาลีสำนักศาลาสันติสุข. อำเภอนครชัยศรี. จังหวัดนครปฐม.**

แม่ชีแจ่มจิตร กลัดจ่าย. **หัวหน้าแม่ชีสำนักศาลาสันติสุข. อำเภอนครชัยศรี. จังหวัดนครปฐม.**

แม่ชีเชียมแจ้ง ฟ้าธนาภาส. **สำนักแม่ชีประชุมনারีสამัคคีธรรม. อำเภอมือง. จังหวัดราชบุรี**

แม่ชีโรรติ ศรีประภาวสุ. **สำนักปฏิบัติธรรมเขาพระ. อำเภอดำรงนางบวช. จังหวัดสุพรรณบุรี.**

นางพยุ่ง ทรงหอม. **ชาวบ้านหนองบุญเกิด. ตำบลลาดตะเคียน. อำเภอกบินทร์บุรี. จังหวัดปราจีนบุรี.**

นายจำลอง ทรงหอม. **ชาวบ้านหนองบุญเกิด. ตำบลลาดตะเคียน. อำเภอกบินทร์บุรี. จังหวัดปราจีนบุรี.**

นางอรุณ ทรงหอม. **ชาวบ้านหนองบุญเกิด. ตำบลลาดตะเคียน. อำเภอกบินทร์บุรี. จังหวัดปราจีนบุรี.**

นายอนันต์ หลำบางช้าง. **ชาวบ้านหนองบุญเกิด. ตำบลลาดตะเคียน. อำเภอกบินทร์บุรี. จังหวัดปราจีนบุรี.**

